

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja 2001 óta működik. A ma már a magyar vonatkozású nyelvészeti vizsgálatok Kárpátalján egyértelműen legismertebb tudományos műhelyében folyó nemzetközi és központi, intézeti kutatási programok mellett minden munkatárs egyéni témakörben is folytat vizsgálatokat. A tanulmánygyűjtemény az ezekben a témakörökben született legfrissebb kutatási eredményekből ad körképet, bemutatva, hogy milyen elméleti és gyakorlati problémákkal foglalkoznak a beregszászi nyelvészeti kutatóközpont munkatársai, valamint a kutatóintézettel és a kutatókkal különböző kutatási programokban együttműködő nyelvészek, oktató-kutatók.

A NYELVÉSZET MŰHELYEIBŐL

A NYELVÉSZET MŰHELYEIBŐL

**SZERKESZTETTE:
CSERNICKÓ ISTVÁN
MÁRKU ANITA**

UNGVÁR, 2019

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

A NYELVÉSZET MŰHELYEIBŐL

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból V.

Szerkesztette:
CSERNICKÓ ISTVÁN
MÁRKU ANITA

AUTDOR-SHARK
UNGVÁR, 2019

TARTALOM

Szerkesztői előszó	7
I. A nyelvészet műhelyeiből	11
Márku Anita – Bartha Csilla: <i>Multimodalitás és transzlingvális gyakorlatok a kárpátaljai internetezők nyelvhasználatában</i>	13
Fenyvesi Anna: <i>Veszélyeztetett nyelvek a digitális korban: A digitális nyelvhasználat támogatása és kutatása</i>	29
Máté Réka: <i>„Így zajlik az élet a nyelvhatáron”: egy többnyelvű kárpátaljai település bemutatása</i>	44
Gazdag Vilmos: <i>A kárpátaljai magyar nyelvhasználat archaizálódó szovjetizmusai egy kérdőíves felmérés adatai alapján</i>	54
Cserniczkó István – Hires-László Kornélia: <i>Nyelvhasználat Kárpátalján a Tandem 2016 adatai alapján</i>	65
II. Nyelvi tájkép	81
Tóth-Orosz Enikő: <i>A magyar nyelv megjelenése a szimbolikus térben: Beregszászi járási települések példája alapján</i>	83
Karmacsi, Zoltán: <i>Linguistic Landscape of Transcarpathia’s Tourism</i>	101
Черничко Степан: <i>Роль громадських активістів у формуванні мовного ландшафту та мовної політики</i>	125
III. Nyelvpedagógia	135
Vančo, Ildikó: <i>Teaching Slovak language in schools with Hungarian as the language of instruction in Slovakia: General overview</i>	137
Beregszászi Anikó – Dudics-Lakatos Katalin: <i>Utak és tévutak az anyanyelvi nevelésben a kárpátaljai magyar középiskolákban</i>	150
Márku Anita: <i>A magyar mint (második) idegen nyelv oktatása a kárpátaljai iskolákban: tantervek</i>	165

IV. Nyelv, politika és társadalom	179
Брензович Василь, – Товт Михайло: <i>Проект закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» і європейська інтеграція України</i>	181
Csernicskó István: <i>A kutatói etika és a politikai meggyőződés</i>	188
Lechner Ilona: <i>Az erkölcs fogalma politikai kontextusban</i>	212
Fedinec Csilla: <i>A bordély, a kocsmá, a betyár és a határon túlra szakadt rokon legendája, avagy Kárpátalja a cseh filmekben</i>	223
A kötet szerzői	235

A KUTATÓI ETIKA ÉS A POLITIKAI MEGGYŐZŐDÉS¹

Cserniczkó István

Bevezetés

A magyar társasnyelvészek többsége számára – ha máshonnan nem, hát a Labov féle megfigyelői paradoxon és etikai dilemma okán (magyarul lásd pl. Labov 1979, 1988) – a kezdetektől ismerős és magától értődő, figyelembe veendő szempontként van jelen a kutatói etika kérdése a vizsgálatok megtervezésétől az adatok kezelésén át egészen a publikáció elkészítéséig, s kevesen vannak közöttünk olyanok, akik ne ismernék legalább egy-két kutatás-módszertani kézikönyv (például Babbie 2001, Milroy–Gordon 2003, Meyerhoff–Schleef–MacKenzi 2015) tudományetikai alapelveit. Ennek ellenére számos olyan etikai kérdés merülhet fel és rendszeresen fel is vetődik kutatásaink során, amelyekkel szembe kell néznünk (ezekről lásd pl. Kontra 2010, 2013). S bár a *fake news* jelenség, az alternatív valóság konstruálása egyre inkább előtérbe kerül a politikai diskurzus és a sajtóetika kapcsán (lásd pl. Blommaert 2018, Hanula 2018), és ma már a hétköznapi társalgásokban és a politikai diskurzusokban megjelenő nyelvi befolyásolás is szerepel témaként magyar egyetemi tankönyvekben (lásd pl. Sándor 2014: 304–343, 2016: 142–146), arról egyelőre – tudomásom szerint legalábbis – kevés szó esik, hogy vannak-e hasonló jelenségek a társadalomtudományokban, illetve a nyelvészetben. Sokat beszélnek újabban a politikusok és/vagy a sajtó által stratégiaként alkalmazott szándékos és tervezett félrevezetésről, ahol nem a valóság feltárása, hanem a tulajdonosok, megrendelők vélt vagy valós elvárásainak való megfelelés a fő vezérlő elv. A társadalomtudományi kutatásokban is gyakran esik szó a társadalmi elvárások okozta torzításról (lásd pl. Smith–Mackie 2001: 94), arról viszont alig beszélünk, hogy mi van akkor, ha egy kutató vezet félre a közvéleményt, úgy beállítva mondandóját, mintha az szakmai alapokon és valós, érvényes kutatási eredményeken nyugvó, tudományosan igazolt tény volna, mégpedig nem a szakmai előnyszerzés céljából, hanem politikai motivációk miatt.²

¹ A Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács által 2018. október 4–5-én *A tudomány etikai problémái* címmel a Selye János Egyetemen szervezett nemzetközi szimpózium keretében elhangzott előadás szerkesztett változata. Köszönöm Kontra Miklósnak a kéziratához fűzött megjegyzéseit.

² A Magyar Tudományos Akadémia Tudományetikai Kódexe – érthető módon – nem érinti ezt a kérdést.

Ebben az írásban három olyan példát mutatok be Ukrajnából, amikor kollégáink céhbeli nyelvészként, egyetemi katedrával és/vagy vezető kutatóintézeti beosztással rendelkező nyelvtudósként és szakteknitelyként szerepelve a nyilvánosság előtt olyan állításokat fogalmaznak meg tudományosan alátámasztott tényként tálalva, amelyek megalapozatlansága néhány perces könyvtári keresgélessel is megcáfolható.³

1. példa: A két- és többnyelvűség megítélése

Ukrajnában két nagy nyelv uralja a nyelvhasználati színterek legnagyobb részét: az ukrán és az orosz. „Ukrajna legnagyobb része számára a kétnyelvűség a realitás” – írja például Bowring (2014: 70). Hasonlóan vélekedik Shumlianskyi (2010: 135) is: „Ukrajnában a nyelvi helyzet egyik alapvető jellemzője a társadalom kétnyelvűsége”. Bilaniuk (2010: 109) szerint „Ukrajnában mindenki kétnyelvű, különböző mértékben”. Arel (2014) egyértelműen kijelenti, hogy „Ukrajna kétnyelvű állam”. „Ukrajna gyakorlatilag kétnyelvű ország, ahol, úgy tűnik, mindenki egyaránt ért ukránul és oroszul, és ahol a döntő többség (a különféle közvélemény-kutatások során a válaszadók nagyjából kétharmada) azt állítja, hogy szinte folyékonyan beszél mindkét nyelvet” – foglalja össze a helyzetet Rjabcsuk (2015: 136). Az idézett kutatók véleményét természetesen a kutatók is alátámasztják (összefoglalva lásd pl. Cserniczkó 2016).

Az ukrán nyelvészek jelentős része az ország többnyelvűségét úgy értékeli, hogy az egykori gyarmatosító nyelve, az orosz veszélyezteteti az ukrán nyelv jövőjét (Кресина – Явир 2008, Мацюк 2009, Масенко 2007 stb.), és törvényszerűnek tartják, hogy a hosszú elnyomás után az állami függetlenséget 1991-ban kivívott ukrán nép a történelem során rákényszerített aszimmetrikus kétnyelvűséget követően ukrán egynyelvűségre törekszik (Шемшученко – Горбатенко 2008: 168), s a „nemzetek közötti érintkezés” nyelveként Szovjet-Ukrajnára erőltetett orosz nyelvvel szembeni küzdelem a nemzeti és nyelvi függetlenség szükségszerű velejárója (Кулык 2007).

Természetesnek tarthatjuk, hogy a széles körben elterjedt többnyelvűség körülményei között szükségszerűen megjelenik az anyanyelv jellegzetes sajátosságainak elvesztése fölötti nyelvvédő, nyelvművelő aggodalom. Pavlenko (2011: 50) rámutat: „Ukrajnában

https://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/tudomanyetikai_bizottsag/tudomanyetikai_kodex_kgy_20100504.pdf.

³ Az alábbiakban tehát nem arról a magyar sajtóban is sokat tárgyalt jelenségről lesz szó, hogy egyes kutatók szándékosan meghamisítják kutatásaik eredményeit a tudományos pályán való előrehaladásuk vagy más szakmai előny szerzése érdekében (lásd pl. Bolcsó 2018, Fedor 2018, Molnár 2018 stb.).

gyakran ismétlik, hogy az ukrán »kis« nyelv, amely eltűnhet állami támogatás nélkül [...], miközben az orosz nem igényel támogatást, mivel nem »veszélyeztetett« nyelv”. Meglepő azonban, hogy céhbeli nyelvészek érvelnek úgy az ukrán egynyelvűség kiterjesztése mellett, hogy „Amikor bármely nyelv folyamatosan keveredik egy másikkal, saját regenerációja mechanizmusa elkezd elhalni, tehát magának a létezésének a képessége is elhal”, sőt: ebből következik, hogy „A kétnyelvűség Ukrajna számára a halál csókja”.⁴ Anélkül, hogy különbséget tennének a szubtraktív (felcserélő) és az additív (hozzáadó) kétnyelvűség között⁵, egyetemi katedrával rendelkező, magukat szociolingvistaként jellemző nyelvész professzorok „anomália”-ként jellemzik az ukrainai kétnyelvűséget (Masenko 2009: 101), illetve „skizofrén állapot”-ként (Шевчук 2015), „betegség”-ként (Шевчук – Власюк 2015) tekintenek az országban kialakult bilingvizmusra.

Szakmailag az is érdekes, amikor Pavlo Hricenko, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Ukrán Nyelv Intézetének igazgatója, a nyelvtudomány doktora Ukrajna Alkotmánybírósága előtt szakértőként megjelenve úgy nyilatkozik a 2012-ben a parlament által elfogadott nyelvtörvényről, hogy az „rombolja az ukrán nyelv struktúráját”.⁶ Ugyanezen a meghallgatáson a nyelvész szakértő azt is kijelentette, hogy „Orosz nyelv Ukrajnában nincs. Ez egy korcs”⁷, s állítását arra alapozta, hogy az ukrainai orosz beszélők nem az orosz(országi) sztenderdet, hanem az orosz nyelv ukrainai kontaktusváltozatát használják.

⁴ «Двомовність для України – це поцілунок смерті» – інтерв'ю з професором Колумбійського університету Юрієм Шевчуком. <https://hromadske.ua/posts/yurii-shevchuk-pro-movnu-situaciyu-v-ukraini> (2018-09-06).

⁵ Bár a hozzáadó és felcserélő kétnyelvűség között nemcsak ukrán nyelvészek felejtenek el különbséget tenni. Erről lásd Kontra (2010: 19). A kétnyelvűség e két típusáról lásd pl. Bartha (1999: 192–193).

⁶ Ukrajna Alkotmánybírósága 2016–2017-ben nyilvános meghallgatást tartott az „Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól” (Закон України «Про засади державної мовної політики», <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>) című, 2012-ben elfogadott nyelvtörvényről, mert parlamenti képviselők egy csoportja még 2014-ben beadványban kérte a törvény alkotmányellenesnek minősítését (a törvényről lásd Fedinec–Cserniczkó 2012, Tóth–Cserniczkó 2014). Ebben az eljárásban Pavlo Hricenko szakértő tanúként szólalt meg és felelt az alkotmánybírák kérdéseire 2016. december 13-án. A szerepléséről készült 1 óra 14 perces videofelvétel megtekinthető az egyik legismertebb videomegosztó portálon (<https://www.youtube.com/watch?v=qai14ppqPfo4>). Az itt idézett részlet (ukrán nyelven) a felvételen 23 perc 50 másodpercnél kezdődik.

⁷ Az idézett rész a felvétel 25. percénél kezdődik. 2018. február 23-án az Alkotmánybíróság végül kimondta, hogy a nyelvtörvény – nem tartalmi, hanem az elfogadása során történt szabálytalanságok miatt – alkotmányellenes, és ezért az AB hatályon kívül helyezte a jogszabályt. Az erről szóló határozatot lásd itt: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-p_2018.pdf

Ukrajnában tehát a két- és többnyelvűség megítélése – elsősorban a történelmi tapasztalatok miatt – negatív, és az ukrán egynyelvűség kodifikálása a vezető kulturális elit és a társadalom jelentős részének egyik fő elvárása. Az azonban felveti a szakmai etika kérdését, hogy az egyik vezető kijevi egyetem nyelvész professzora, az ukrainai szociolingvisztika vezető alakjaként elismert kollégánk erkölcsi alapon ítéli meg és el az ország lakosságának azon részét, amely nem támogatja az ukrán egynyelvűséget. „Milyen nyelven beszél a patriotizmus?” című írásában Masenko (Масенко 2016) kijelentette: „az egyén lehet kétnyelvű, de kétnyelvű nép nem létezik. A népet, a modern terminológia szerint a nemzetet saját nemzeti nyelve egyesíti közösséggé és különbözteti meg másoktól”. Majd így zárja tanulmányát: „Az orosz anyanyelvű patrióta, aki nem akar ukránul beszélni, saját individuális jogát védi annak a nyelvnek a használatához, amely számára a legkényelmesebb; az ukrán anyanyelvű hazafi azonban nem csupán saját egyéni jogait védelmezi a nyelv megválasztásához, hanem az egész ukrán közösség jogát a méltó létezésre a szabad népek sorában”. Az Ukrajnát jellemző váltsághelyzetre való tekintettel nyelvész kollégánk azt is megfontolandónak tartja, hogy az ukrán nyelv dominanciájának megteremtése érdekében egy időre fel kell függeszteni a demokrácia és az emberi jogok felsőbbbbségét, hiszen a nemzet érdeke szentesíti az antidemokratikus tetteket (lásd Масенко 2018).

A nyilvánosság előtt a New York-i Columbia Egyetem nyelvész professzoraként szereplő Shevchuk nyelvi alapon kérdőjelezi meg az orosz anyanyelvű ukrán állampolgárok lojalitását és hazafiságát.

„A Keleten folyó hibrid háború a kultúra, a civilizáció frontján is kitört. Korábban eléggé világosan látható volt, ki híve és ki ellensége az ukránoknak a nyelv és a kultúra kérdése terén. Most azonban megjelent az »új« patrióták meglepő fogalma, akik szeretik Ukrajnát, de nem szeretik az ukrán nyelvet. Ez a fogalom bennem erős kétségeket ébreszt” – vallja (Шевчук– Власюк 2015).

Metaforikus párhuzamot idézve Gileád és Efraim lakosainak a bibliai Bírák Könyvéből (112: 56) ismert véres konfliktusa (lásd: *Sibboleth/Szibboleth*), illetve az ukrainai háború között, Shevchuk egyértelműen foglal állást az ukrán–orosz kétnyelvűség mindenféle megnyilvánulásával szemben: „A nyelvi skizofrénia megfosztja az ukrán nyelv védelmező szerepét azokban az egzisztenciális helyzetekben, amikor az életed veszélyben van, és a nyelved alapján meg tudod különböztetni a sajátokat az ellenségtől” (Шевчук – Палажій 2015).

Masenko (Масенко 2015) is gyanúsan méregeti az ukrainai társadalom oroszul beszélő részét, nyilvánvalóan nyelvi alapon diszkriminálva ezeket az embereket:

„Oroszország számára az Ukrajnával folytatott nyelvi és kulturális háborúban aratott győzelem előfeltétele volt a jelenlegi fegyveres beavatkozásnak, valamint a Krím és Donbász egy része megszállásának. S a szovjet birodalom újjáélesztésére vonatkozó terveiben a Kreml számít Ukrajna népességének azon részére, melyet az ukrán tömegtájékoztatási eszközök fölötti kontroll révén sikerült »kikristályosítania«”.

A fent idézett nyelvészek egy nyelvet (ez esetben az orosz) összekapcsoltak az ellenség fogalmával, s ezzel a nyelvhasználatot a politikai lojalitás szimbólumává emelték, ami azt eredményezte, hogy a megbélyegzett nyelv beszélői a „mi” csoporttal szemben álló „ők” kategóriájába kerültek (vö. Gal 2018: 138).

A nemzeti érzelmű ukrán értelmiségi elit tagjaiként az idézett nyelvészek arra hivatkozva követelik az államnyelv erőteljes és határozott támogatását, a közélet és az oktatás teljes ukránosítását, hogy a cári Oroszországban és a Szovjetunióban elnyomták az ukrán közösség jogait, és korlátozták az ukrán nyelv használatának lehetőségét, egyebek mellett az oktatásban is, s ennek máig ható következményei vannak. A birodalmi orosz múlttól és a szovjet történelmi örökségtől való elszakadás a mai Ukrajnában együtt jár a cári Oroszország és a Szovjetunió oroszosítónak minősített hagyományai legfőbb szimbólumától, az orosz nyelvtől való elhatárolódás szándékával, és egyszerre folyik a dekommunizáció és a deruszifikáció (lásd Fedinec–Cserniczkó 2016a, 2016b, 2017c), illetve az orosz nyelv és beszélőinek stigmatizálása. Elgondolkodtató azonban, hogy az ukrán értelmiségiek saját jogaik kiterjesztése érdekében mások jogainak visszaszorítását természetesnek és szükségszerűnek tartják. Arról ellenben egyetlen szót sem ejtenek, hogy a Szovjetunióhoz tartozó Ukrán SZSZK-ban nemcsak az ukránok, hanem például a bukovinai románok vagy a kárpátaljai magyarok nemzetiségi és nyelvhasználati jogait is korlátozta a kommunista hatalom.⁸ Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének igazgatója, Hricenko például egyazon szaktanulmányon belül ítéli el azt a szovjet oktatáspolitikát, amely orosz tannyelvű iskolába terelte az ukrán

8 Wigglesworth-Baker (2018: 288) azt írja, hogy a Szovjetunióhoz tartozó Grúz SZSZK-ban a grúz és az orosz folyamatos konkurenciája mellett a nemzeti kisebbségek nyelvei mind az orosz, mind pedig a grúz nyelvvel vetélkedésre kényszerültek. Ebben a helyzetben nyilvánvalóan nem a duplán kisebbségi helyzetben lévő nyelvek voltak előnyben. Adódik a párhuzam az Ukrán SZSZK-val.

anyanyelvű fiatalok millióit, illetve tesz hitet a 2017 szeptemberében elfogadott ukrán oktatási törvény mellett, amely jelentős mértékben visszaszorítja az Ukrajnában élő nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásához fűződő jogokat, és sok ezer nem ukrán anyanyelvűt kényszerít arra, hogy az államnyelven végezze iskolai tanulmányait (Гриценко 2018).⁹ Hasonlóan jár el Kulyk is, aki az ukrán mint államnyelv magas szintű elsajátítása érdekében érvel a krími tatár és a magyar tannyelvű iskolák kéttannyelvűsítése mellett, ám közben negatívan értékeli azt a szovjet oktatáspolitikát, amely az egész birodalomban megkövetelte az orosz nyelv tanítását (Kulyk 2013).¹⁰

A két- és többnyelvűség azonban sokkal összetettebb jelenség annál, mint ahogyan az idézett ukrán tudósok értékelik. Ma már számtalan nemzetközi kézikönyv, monográfia, egyetemi tankönyv nyújt részletes tájékoztatást a két- és többnyelvűség típusairól, a nyelvi kontaktusok hatásairól, valamint (nyelvi és társadalmi) következményeiről (pl. Thomason–Kaufman 1988, Hickey szerk. 2010, Bhatia–Ritchie szerk. 2012, Martin-Jones–Blackledge–Creese szerk. 2012 stb.). Kollégáink azonban a két- és többnyelvűségnek kizárólag a negatív oldalait mutatják be.

2. példa: A ruszin nyelv kérdése

A keleti szláv lakosság betelepülése a középkortól folyamatos volt a Kárpátok keleti oldala (a mai Galícia és Bukovina) felől Magyarországon északkeleti területeire, többek között Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyékbe, azaz nagyrészt a mai Kárpátalja (vagy keleti irányból nézve: Kárpátontúl) területére. Ez a rut(h)én/ruszin lakosság a mai Kárpátalja területén a 19. század végére már egyértelműen abszolút többséget alkotott (Kocsis–Kocsis-Hodosi 1998: 86, Kocsis–Tátraí szerk. 2015).

A kibocsátó területeitől a Kárpátok hegyvonulatai révén természetes, illetve a Magyarország és szomszédjai közötti politikai határral is elválasztott keleti szláv népesség nem vett tevékenyen részt abban a hosszú folyamatban, melynek során a (Dnyeper folyóhoz képest) balparti Ukrajna lakossága „lassan elkezdte identitástudatát a ruthén, ruszin vagy kisoroszból ukránná átalakítani (...). Ez utóbbi terminus a 19. században nyert teret, az ukrán nacionalizmus felemelkedésével és a modern irodalmi ukrán nyelv létrehozásával” (Pavlenko 2010: 141).

Нгусевський (Грушевський 1913/1954, 1991) szerint az ukrán [український] népnév a 19. században kezdett erőteljesen

⁹ A törvényről lásd pl. Fedinec–Cserniczkó (2017a, 2017b).

¹⁰ Kulyk (2013) nézeteinek kritikáját lásd itt: Cserniczkó–Huszti–Bárány (2015).

elterjedni, s a 20. század elejére fokozatosan szorította ki az egyéb megnevezéseket, ám a nyugati részeken (Galíciában, Bukovinában és főként a Magyarországhoz tartozó területeken, vagyis részben a mai Kárpátalján) még sokáig széles körben használatos maradt a ruszin [руський] etnonima.

Amikor a mai Kárpátalja területe a második világháború után Szovjet-Ukrajna része lett, Moszkva a ruszinokat az ukrán nép részeként, a kárpátaljai ruszin nyelvváltozatokat az ukrán nyelv dialektusaiként értékelte. A Szovjetunió utolsó éveiben, illetve Ukrajna függetlenné válása idején azonban újjá éledt a ruszin mozgalom (Lane 2001, Lansdowne 2008, Smith 1997). Ám Kijev gyanúsan méregeti ezt a reneszánszt. Akadnak elemzők, akik a perifériális, provinciális nacionalizmus megnyilvánulásaként (Майборода 1999), illetve potenciális konfliktusforrásként értékelik a feléledő ruszin identitást (Панчук 1995, Нагорна 2011: 230). Egyes kutatók a ruszin mozgalmat egyértelműen politikai indíttatásúnak (Балега 2003, 2010, Мушинка 2010, Піпаш 2011), a ruszinok törekvéseit Ukrajna integritását fenyegető szeparatizmusnak (Мишанич 1999, Зан 2010a, Зан 2010b, 2017, Піпаш 2012), a ruszinokat pedig pszeudokisebbségnek tekintik (pl. Нагорна 2008: 310, Марчук 2011). A ruszin mozgalom mögött gyakran az Egyesült Államok, Oroszország, Szlovákia és/vagy Magyarország összeesküvő politikáját sejtik (Балега 2010: 139, Савойська 2011: 289, Піпаш 2012, Кривицька 2015: 132, 154, Горбулін 2017, Віднянський 2017). Olyan elemző is akad, aki meggyőződéssel állítja, hogy a ruszin projektet valójában a Lengyelországban, Szlovákiában, Romániában élő ukrán nemzeti kisebbség asszimilációjának elősegítése, illetve az ukrán nemzetépítés kárpátaljai sikerének megtorpedóztatása érdekében gerjesztik és pénzelik külső erők (Белей 2017).

Ukrajnai társadalomtudósok és nyelvészek sokasága foglal tehát egyértelműen állást amellett, hogy ruszin nyelv nem létezik. A 2012-ben elfogadott, s aztán az alkotmánybíróság által 2018-ban hatályon kívül helyezett nyelvtörvény azonban a 18 ukrajnai regionális vagy kisebbségi nyelv között felsorolta a ruszin nyelvet is, s ezzel elismerte létét (Товт-Черничко 2013: 21–22, 2014: 29).

A már korábban is említett Hricenko az Ukrajna Alkotmánybírósága előtti meghallgatáson nyelvész szakértőként az alábbi kérdést kapta az egyik alkotmánybírótól:

„Tegnap részben ez a probléma már felmerült, pontosabban nem probléma, hanem tény, az objektív valóságban nem létező dolgok feltűnése a nyelvtörvényben, egészen pontosan a ruszin nyelv, a görög nyelv, a zsidó nyelv... Ön hogyan kommentálná, mivel

állunk szemben ebben az adott esetben? Ez ostobaság, vagy ez kuriózum, vagy valami más, talán szándékosan vannak ott ezek nyelvek, hogy káoszt vigyenek ebbe a problémába, a nyelvek használatába Ukrajnában? Az ön véleménye mint nyelvészé, mi?”¹¹

Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Ukrán Nyelv Intézetének igazgatója mint nyelvész szakértő válasza szerint a ruszin nyelv a CIA célirányos tevékenységének következménye Kárpátalján. „Már az 1980-as évek elején erős alap jött létre ahhoz, hogy Kárpátalját mint a Szovjetunió szerkezetében fontos régiót fellátsák, meggyengítsék, saját kelet-európai geopolitikai céljaiknak megfelelően” – hangzik a felvételen. Amikor a Szovjetunió elkezdett szétesni, a CIA révén előkészített ruszin projektet Hricenko szerint Moszkva vette át, és az ukrán nemzet egységének megbontására használta fel. A politikai összeesküvés-elméletre bizonyítékokat ugyan nem hozott fel a nyelvész professzor, ám a politikai érvekről hamarosan áttért a nyelvészeti érvekre a ruszin nyelvvel kapcsolatban. „Tiszta nyelvi vonatkozásban ez [mármint a ruszin nyelv] abszolút fikció, mert vannak kárpátaljai nyelvjárások, vannak lemkó és más dialektusok, és itt nincs semmiféle ruszin”.¹²

Az alkotmánybíró meg volt ugyan elégedve a nyelvész szakértővel, de azért pontosításra szólította fel kollégánkat:

„Abszolút igaz, pontosabban én azt hallottam, amit hallani akartam, de szeretném pontosítani a válaszát. Tehát, az olyan nyelvek megjelenését a törvényben, mint a ruszin, értelmezhetjük úgy, mint Ukrajna területi egységének megbontását?” – teszi fel a kérdést a nem-nyelvész alkotmánybíró.¹³

Tanult nyelvész kollégánk határozott választ ad az elhangzó kérdésre: „Minden kétséget kizáróan.”¹⁴

A Szovjetuniótól Kárpátalját 1991-ben megöröklő Ukrajna nyelvpolitikájában az ukrán nyelv státusának, használati körének az oroszszal szembeni megerősítése összefügg az ország szuverenitásának szimbolikus kérdésével. A nemzeti függetlenség és a nemzetépítés folyamatában az ukrántól eltérő ruszin identitás és nyelv zavaró tényezőként hat, ezért a független Ukrajna – akárcsak korábban a Szovjetunió – nem ismeri el a ruszin nemzetiség és nyelv létezését. Ezt a politikai álláspontot az ukrán nyelvészet teljes mértékben magáénak vallja (Чучка 2000, Німчук 2000, Савойська 2011: 285–286 stb.).¹⁵

¹¹ Az alkotmánybíró kérdése a felvételen 32 perc 45 másodpercnél kezdődik.

¹² Hricenko válasza a felvételen a 32. perc 15. másodpercétől a 39. perc 10. másodpercéig tart.

¹³ Lásd a felvételen 41 perc 5 másodpercnél.

¹⁴ Lásd a felvételen a 41. perc 10. másodperctől kezdődő részt.

¹⁵ A ruszin nyelvvel kapcsolatos hivatalos álláspont tükröződik abból is, hogy a kárpátaljai megyei közigazgatási hivatal társadalmi kapcsolatok főosztálya 2011. augusztus 8-án (N° 01-

Egy *Bevezetés a szláv filológiába* című ukrán nyelvű felsőoktatási tankönyv szerzője szerint nyugati kutatók elfogult politikai érvekre alapozva terjesztik a ruszinnak mint önálló szláv nyelvnek a szeparatista ideológiáját (Лучик 2008: 18).

Nyelvész kollégáink (újabbán lásd pl. Белей 2017, Белей – Белей 2017, Яворська 2017 stb.) szakértőként megnyilatkozva úgy jelentik ki, hogy ruszin nyelv márpedig nincs, hogy egyetlen szóval sem tesznek említést arról a tényről, hogy nyelv és nyelvjárás elkülönítése nem könnyű feladat (Bárczi 1956: 393, Fishman 2009: 110–111, Вахтин–Головко 2004: 43–44, Wardhaugh 1995: 24–25), és nincsenek nyelvtudományi érvek annak eldöntésére, hogy mi önálló nyelv és mi nem az (lásd Trudgill 1992, 2001, Kamusella 2005, 2009, 2015 stb.), ezért a *nyelv versus nyelvjárás* vitában a (nyelv)politika megkerülhetetlen (lásd Haugen 1966, Kloss 1967, Barbour 2004: 294–295 stb.).

Nyelv és nyelvjárás elkülönítésének nehézségeiről még a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájához csatolt magyarázó jelentésben is szó esik. „A Karta nem a nyelvek helyi változataira és az azonos nyelvű nyelvjárásokra vonatkozik. Azonban nem mondja ki azt a gyakran vitatott kérdést, hogy a különböző kifejezési formák külön nyelvet alkotnak-e. Ez a kérdés nem csak a szigorúan nyelvi megfontolásokon múlik, hanem a pszicho-szociális és politikai jelenségeken is, amelyek mindegyik esetben eltérő választ adhatnak” – olvashatjuk a 32. bekezdésben.¹⁶ Ám – amint azt a következő részben látni fogjuk – az ukrán nyelvészetben a Karta ismeretével komoly gondok vannak.

329. iktatási számú) levélben fordult az Ungvári Nemzeti Egyetem Filológiai Karához azzal a kéréssel, hogy adjon szakmai állásfoglalást Jurij Csóri *Словарь русинського языка* [A ruszin nyelv szótára] című kéziratáról. Az Ungvári Nemzeti Egyetem nyelvész oktatóiból (P. Csucska, I. Szabados, L. Belej, B. Halasz, I. Filak, G. Sumicka) álló bizottság a szótár kéziratának elemzése alapján arra a következtetésre jutott 2011. szeptember 8-án megfogalmazott szakvéleményében, hogy a nevezett kézirat politikai okokból készült, s lexikográfiai szempontból valójában nem ruszin szótár, hanem ukrán–ukrán szótár, ami azt igazolja, hogy önálló ruszin nyelv nem létezik. A szakvélemény szövegét közli a *Закарпаття онлайн* internetes hírportál (<http://zakarpattia.net.ua/News/90349-Slovar-rusynskoho-iaz%D1%8Bka-Iu.-Chorinaspravdi-ivliaie-soboiu-slovnyk-ukrainskoi-movy>).

¹⁶ Angol eredetiben: „The charter does not concern local variants or different dialects of one and the same language. However, it does not pronounce on the often disputed question of the point at which different forms of expression constitute separate languages. This question depends not only on strictly linguistic considerations, but also on psycho-sociological and political phenomena which may produce a different answer in each case.” Explanatory Report to the European Charter for Regional or Minority Languages, para. 32.

<https://rm.coe.int/16800cb5e5>

3. példa: Kit vagy mit véd a Karta?

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa először 1999-ben ratifikálta a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját¹⁷, ám ezt a jogszabályt az Alkotmánybíróság formai okok miatt hatályon kívül helyezte.¹⁸ 2003-ban Ukrajna ismét ratifikálta a Kartát.¹⁹ A ratifikációs dokumentum azonban csak két évvel később, 2005. szeptember 19-én került letétbe az ET fő-titkáránál, s így a Karta csupán 2006. január 1-től lépett hatályba Ukrajnában. Ám ezzel a nemzetközi dokumentum ukrajnai kálváriája nem ért véget.

A Kartát sokan és számos okból támadták Ukrajnában, itt csak egyet emelünk ki. Mégpedig azt, amelyik a dokumentum védelme alá tartozó nyelvek alapján kritizálja a Kartát, illetve annak Ukrajna által ratifikált változatát.

Társadalomkutatók, köztük magukat szociolingvistának tartó nyelvész kollégák meggyőződése például, hogy az ukrán nyelvet veszélyeztető orosz nyelvet mindenképpen törölni kell a Karta Ukrajnában védelmet élvező nyelvei közül, s az orosz mellett ki kell venni a védett nyelvek közül azokat a nyelveket is, melyeket más államokban államnyelvként használnak. Például a *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом* [A nyelvi helyzet Ukrajnában: konfliktus és konszenzus között] (Майборода та ін. ред. 2008) című tanulmánykötet szerzői kifejtik, hogy a Karta valódi célja a veszélyeztetett, értelmezésük szerint a kihalóban lévő nyelvek megmaradásának támogatása, ezért fölösleges a szűkös költségvetési forrásokat olyan nyelvek védelmezésére pazarolni, melyek nem lehetnek veszélyben, hiszen más országokban milliók használják őket hivatalos nyelvként. A kötet szerzőinek érvelése az, hogy a ratifikáció előtt a kijevi honatyák számára a nemzetközi dokumentum szövegét nem az eredeti és hivatalos angol vagy francia, hanem az orosz változat alapján fordították le, mégpedig rosszul, s a Karta szellemének és céljainak nem megfelelő, hibás

¹⁷ Закон України Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р. від 24.12.1999 р. N 1350-XIV. Відомості Верховної Ради України від 21.01.2000 р., № 3, ст. 24. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-14>

¹⁸ Lásd az Alkotmánybíróság 9-рп/2000 számú határozatát a <http://alpha.rada.kiev.ua> és/vagy <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/honlapon>. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.” від 12.07.2000 р. № 9-рп/2000.

¹⁹ Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” №802-IV. Відомості Верховної Ради України 2003/30. Ст. 259. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15>. A dokumentum azonban csak 2006-ban lépett hatályba, mert Kijev még hosszú ideig nem helyezte letétbe az Európa Tanács megfelelő szerveinél a ratifikációról szóló jegyzéket.

fordítás miatt a parlamenti képviselők azt hitték, a kisebbségi nyelvek védelméről kell törvényt alkotniuk, miközben valójában a veszélyeztetett nyelvekről kellett volna (erről lásd még Шевчук – Трач 2009: 100, Cserniczkó–Ferenc 2016: 355–357). Éppen ezért, vélik kollégáink, nem az orosz és más kisebbségi nyelveket, hanem elsősorban az ukránt kellene védeni Ukrajnában, no és persze a szerintük valóban veszélyeztetett nyelveket (Ukrajnában például a karaimot és a krimcsakot), s nem a magyart, lengyelt, németet, szlovákot, románt stb. Arról nem tesznek említést, hogy a Karta céljai között nem szerepel az államok hivatalos nyelveinek védelme, még akkor sem, ha az ország bizonyos régióiban beszélői kisebbségben vannak (Kardos 2017: 35).

A lemergi Ivan Franko Nemzeti Egyetem nyelvész tanára, Halina Macjuk (Мацюк 2009: 167) „Прикладна соціолінгвістика: Питання мовної політики [Alkalmazott szociolingvisztika: a nyelvpolitika kérdései] című, a kijevi oktatási minisztérium által ajánlott egyetemi tankönyvében úgy látja, hogy „a Karta bevezetésével problémák léptek fel” az ukrainai nyelvi jogok terén. A szerző szintén azon a véleményen van, hogy a honatyák rossz ukrán fordításban kapták meg a nemzetközi dokumentumot (Мацюк 2009: 167). Vitalij Radcsuk ukrán nyelvész szakvéleményére hivatkozva Macjuk azt állítja, hogy a dokumentumnak már a címét sem fordították megfelelően ukránra, hiszen annak szelleméből fakadóan az alábbi megnevezések egyike felel meg igazán: „A veszélyeztetett nyelvek európai kartája; Európa helyi ritka nyelveinek védelmi kartája; Európa nyelvi sokszínűsége védelmének kartája; Európa kevésé elterjedt helyi nyelveinek kartája.” A dokumentum eredeti angol (European Charter for Regional or Minority Languages) és francia (Charte européenne des langues régionales ou minoritaires) címe nem indokolja a Macjuk által javasolt fordításokat, értelmezéseket, mint ahogyan a német (Europäische Charta der Regional- oder Minderheitensprachen), az olasz (Carta europea delle lingue regionali o minoritarie), az orosz (Европейская хартия региональных языков или языков меньшинств), vagy épp a hivatalos ukrán (Європейська хартия регіональних мов або мов меншин) változat sem követi az egyetemi tankönyv szerzőjének logikáját.

Macjuk (Мацюк 2009) értelmezéséből fakad, hogy az ukrainai ratifikációs törvényben felsorolt nyelvek védelmére nem szabadna kiterjednie a Kartának. Sőt: a nyugat-ukrainai szociolingvista, az ország egyik vezető egyetemén nyelvészetet oktató professzor szerint a Karta „a nyugat-európai szemléletet tükrözi, és a nemzetközi dokumentum és az ukrán alkotmány fogalmi kerete

olyannyira eltér, hogy a Karta Ukrajnában alkotmányellenes, s ezért alkalmazásától el kell tekinteni” (Мацюк 2009: 168). Hasonlóan vélekedik Masenko (Масенко 2007: 39–40) vagy Besters – Dilger (Бестерс-Дільгер 2011: 362–363) is.

Erősen sántít azonban az idézett ukrán nyelvészek által az ukrán igazságügyi tárcával egyetértésben osztott²⁰ és a sajtó által széles körben terjesztett azon álláspont, mely szerint a Karta a veszélyeztetett nyelveket védelmezi csupán, és nem terjedhet ki a tradicionális, anyaországgal rendelkező nemzeti kisebbségek nyelveinek védelmére. Minimum kétséges ugyanis, hogy például Dánia, Csehország, Ausztria, Szlovákia, Magyarország, Románia, Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Svájc, Finnország, Örményország stb. kormánya kivétel nélkül félreértelmezte volna a Karta szellemét, és csak az ukrán nyelvészek értik, mi is a dokumentum valódi lényege. A felsorolt államok ugyanis számos olyan nyelvet helyeznek a Karta védelme alá, melyek más államokban államnyelvként használatosak, tehát nem fenyegeti őket közvetlenül a kihalás réme; ám kisebbségi nyelvként az adott országban védelemre szorulnak. A körülbelül 100 millió anyanyelvi beszélővel rendelkező, több országban hivatalos nyelvként használatos német nyelvet például a Karta hatálya alá helyezi Dánia, Csehország, Szlovákia és Románia. Az sem nagyon hihető, hogy Románia, Szlovákia, Szerbia és Horvátország politikusai ne hallottak volna arról, hogy 1991-ben létrejött egy Ukrajna nevű állam, melynek egyetlen államnyelve az ukrán, s csupán azért védelmezik az ukrán nyelvet területükön a Karta révén, mert úgy képzelik, hogy sehol sem hivatalos nyelv, és a körülbelül 46 millió anyanyelvi beszélővel rendelkező ukrán a kihalás szélén áll (вö. Мельник – Черничко 2010: 43).

Konklúzió helyett

Az első példában idézett nyelvészek egyoldalúan állították be egyértelműen negatívan a két- és többnyelvűséget, és elhallgatták, hogy az valójában összetett jelenség, amelynek számos típusa van; a nyelvi kontaktusok következményeit és az ezeket használó embereket pedig úgy stigmatizálták, hogy nem vettek tudomást arról, hogy a nyelvtudomány (de nem a tudománytalan nyelvművelés) másként értékeli ezeket a jelenségeket.

²⁰ Lásd: Юридичний висновок Міністерства юстиції щодо рішень деяких органів місцевого самоврядування (Харківської міської ради, Севастопольської міської ради і Луганської обласної ради) стосовно статусу та порядку застосування російської мови в межах міста Харькова, міста Севастополя і Луганської області від 10 травня 2006 року. <http://www.minjust.gov.ua/o/7477>

A második pontban említett kutatók nyelvész szakértői mivoltukban megnyilatkozva elhallgatták azt, hogy a nyelvészetnek nincsenek egzakt tudományos kritériumai annak eldöntésére, mi nyelv és mi nyelvjárás.

A harmadik részben olyan állítást fogalmaztak meg tényként a kutatók (a Karta valójában csak veszélyeztetett nyelveket védi, és nem kerülhetnek a hatálya alá olyan nyelvek, amelyek más államban hivatalos nyelvek), amely nem igaz, és amelynek valóságtartalmát percek alatt ellenőrizhették volna, például az Európa Tanács hivatalos weboldalán²¹ vagy legalább a Wikipédián.²²

Kontra (2010: 138) szerint „A nyelvi kérdésekhez nyilvános fórumon hozzászólókat szakértelem tekintetében a következő csoportokra lehet osztani: (1) Laikusok, akiknek nincs egyetemi diplomájuk nyelvészetből. (2) Olyan tudósok, akik saját szakterületükön híresek, de nyelvészeti képzettségük gyakorlatilag azonos a laikusokéval (vagyis nem létezik). (3) Nyelvtudósok, akik szakképzett nyelvészek. Egy-egy nyelvi vonatkozású társadalmi probléma megoldásához vagy van felkészültségük, vagy nincs, attól függően, hogy kutatják-e az adott kérdést. (3a) Ha nem kutatják, akkor véleményük lényegében nem különbözik a laikusokétól, csak sokkal veszélyesebb, mert a nem-nyelvészek hajlamosak »nyelvtudományi szempontból helyesnek« tekinteni a nyelvész véleményét. (3b) Ha egy képzett nyelvész kutatja is azt a problémát, ami épp érdekli a közvéleményt, akkor véleménye nagy valószínűséggel tudományosan is alátámasztható”.

Úgy tűnhet, a fent idézett nyelvészek Kontra tipológiája szerint a (3a) csoportba sorolhatók. Csakhogy amikor egy kollégánk az alkotmánybíróság előtt szerepel nyelvész szakértőként és mond szakmailag féligazságokat, vagy amikor egy másik nyelvtudós egyetemi tankönyvben ír le tudományosan megalapozatlan állításokat, akkor – szerintem – joggal merülhetnek fel tudományetikai kérdések ezzel kapcsolatban. Kollégáink ezekben az esetekben nagy valószínűséggel valójában arra használták fel kutatói tekintélyüket, hogy meghatározott politikai irányba befolyásolják a közvéleményt. Ezzel önmagában még nem is volna baj, hiszen a nyelvészek között „Vannak olyanok is, akik nyelvészeti tudásukat közvetlenül is szeretnék a nézeteiket képviselő pártok szolgálatába állítani” (Sándor 2014: 304). Az idézett esetekben azonban épp az a gond, hogy nem a nyelvészeti tudásukat állítják a politika szolgálatába, hanem tudományosan vitatott vagy nem igazolható állításokat ter-

²¹ Lásd: <https://archive.is/4rao>

²² Itt: https://hu.wikipedia.org/wiki/A_region%C3%A1lis_vagy_kisebbs

jesztenek, s ezzel a „politikai csúrcsavar” (angol terminussal: *spin*; lásd Sándor 2014: 305–307) művelőivé válnak.

Mindezt nyelvész kollégáink egy fegyveres konfliktusban álló országban teszik. A nemzetközi tapasztalatok szerint a komoly krízissel küzdő államokban a politikai és gazdasági válságok sora, a nemzetbiztonsági fenyegetettség, a társadalmi bizonytalanság gyorsan háttérbe szoríthatják az emberi jogokról, a kisebbségek és nyelveik támogatásáról, a nyelvi diverzitásról szóló szakmai diskurzusokat (Kymlicka 2015: 12). A központi hatalom és a többségi társadalom ilyen helyzetben a kisebbségeket és azok bármilyen, a vélt vagy valós egység megbontására alkalmas szándékát, törekvését az állam integritására leselkedő veszélyként érzékeli, a kisebbségi eliteket pedig ötödik hadoszlopnak tekinti. Válságok idején a többségi nemzetek körében gyakran felerősödik a történelmi tapasztalatokra alapozott ellenségkép a kisebbségekkel kapcsolatban. Jó példája ennek Ukrajna is, ahol előbb a 2004-es narancsos, majd a 2014-es méltóság forradalma révén hatalomra jutott politikai elit a nemzet egységére és a külső veszélyre hivatkozva tesz lépéseket az ukrán nyelv helyzetének megerősítéséért, a kisebbségi nyelvek – köztük a legnagyobb veszélyforrásnak tartott, az „agresszor nyelvének” tekintett orosz – háttérbe szorításáért. Az Ukrajna területén élő kisebbségek – annak ellenére, hogy az adott állam állampolgárai – így válnak a hatalmi elit által generált és irányított diskurzusban külső hatalmak ügynökeivé, kiszolgálóivá, hazaárulóivá, nyelvük pedig negatív bélyeggé, amely alapján könnyen célponttá lehetnek (Öllös 2014). Ha valaki felemeli szavát a kisebbségek érdekeinek védelmében, akkor az ukrán nyelv és nemzet elkötelezett hívei – s nemcsak politikusok, hanem céhbeli nyelvészek is – azonnal figyelmeztetnek: „Ha azt halljuk, »tiltás«, »erőszakos ukránosítás«, az azt jelenti, hogy bizonyos fokig elfogult személy beszél, akinek fenntartásai és ellentétes ideológiai attitűdjei vannak az ukrán államépítés programjával szemben”.²³ A nemzeti érdekekre és a veszélyeztetettségre való hivatkozással tudós kollégáink így a szakmai párbeszéd és vita lehetőségét is kizárják, és uralják a kommunikációs teret. Az ideológia felülkerekedik a tudományon.

Babbie a társadalomtudományi kutatások módszereiről szóló kézikönyvének etikai fejezetében megértően viszonyul azokhoz a kutatókhoz, akik politikai kérdésekben foglalnak állást. „A társadalomtudományi kutatás szükségszerűen politikai és ideológiai dimen-

²³ «Двомовність для України – це поцілунок смерті» – інтерв'ю з професором Колумбійського університету Юрієм Шевчуком. <https://hromadske.ua/posts/yurii-shevchuk-pro-movnu-situaciyu-v-ukraini> (2018.09.06).

ziókkal is rendelkezik. Politikai kérdésekben a tudomány semleges ugyan, a tudósok viszont nem” – írja (Babbie 2001: 552). Azt is hozzáteszi azonban, hogy „egyetlen általánosan elfogadott politikai norma létezik: a kutató személyes politikai beállítottsága ne hátráltassa és jogosulatlanul ne befolyásolja a tudományos kutatásokat” (Babbie 2001: 545). A fent idézett nyelvész kollégák véleménye (a két- és többnyelvűség káros hatásairól, a kontaktusváltozatok megítéléséről, az egyes nyelvek beszélőinek erkölcsi minősítéséről, a nyelvtörvényeknek a nyelv szerkezetére gyakorolt hatásairól, nyelvek létéről vagy nem létéről, nyelvi jogi kérdésekről) a nyelvészet mint tudomány berkein belül minimum vitatott. Bennem az fogalmazódik meg kérdésként, hogy vajon etikus-e, ha egy nyelvész egyértelmű tudományos tényként jelenít meg a nyilvános közbeszédben olyan állításokat, amelyek a szakmai diskurzusban vitatottak, mégpedig azzal a céllal, hogy szakmai tekintélyét felhasználva befolyásolja mások, nyelvészetileg nem képzett emberek álláspontját.

Kontra (2010: 30) azt írja, hogy „A nyelvi emberi jogok érvényesítésében nagy gondot okoz, hogy a döntéshozó politikusok és tanácsadók gyakran »józan paraszti eszükre« támaszkodnak, s eközben nem veszik a fáradságot arra sem, hogy akár egy lexikont fellapozzanak azokkal a kérdésekkel kapcsolatban, amelyekről döntve más emberek sorsát negatívan befolyásolják”. Azt is mondja Kontra (2010: 139), hogy „Potenciális veszélyt hordoz magában az is, hogy egy képzett nyelvész esetleg egyáltalán nem ért a társadalmat izgató nyelvi problémához, mivel nem kutatja azt”, ám – ettől függetlenül – nyilatkozik róla. A fent említett egyik példában Ukrajna Alkotmánybírósága nyelvész szakértőt hívott és hallgatott meg, hogy egy nyelvi vonatkozású kérdésben tisztán lássanak a jogászok. A nyelvész szakértő azonban vagy (a) nem szakértője a két- és többnyelvűség és a nyelvi jogok kérdéskörének, vagy (b) szándékosan hallgatta el a bírák előtt azt, hogy a nyelvészet és a nyelvi jogi szakirodalom nem támogatja egyöntetűen azt az álláspontot, amelyet ő a tárgyalóteremben és a sajtó nyilvánossága előtt mint tudományosan alátámasztott tényt előadott. Kontra (2010: 143) után szabadon megállapíthatjuk, hogy (a) esetben a nyelvész szakértői pozícióban szereplő kolléga etikai felelőssége kisebb ugyan, mint (b) esetben, de semmiképpen sem elhanyagolható.

Szilágyi N. Sándor egyik írásában a politikai manipuláció kapcsán írja: „tartom magam ahhoz a nagyon bölcs Murphy-törvényhez, ami így szól: ha valamit közönséges emberi ostobasággal is kielégítően meg lehet magyarázni, ott nem feltétlenül szükséges még rosszhiszeműséget is feltételezni”, de azért megjegyzi, hogy

amikor magukat szakértőként megjelenítő emberek beszélnek badarságokat, akkor választani kell „vagy az elképesztő dilettantizmus, vagy a rosszhiszeműség között, mert a kettő közül az egyik biztosan fennáll, harmadik lehetőség pedig nincs, hacsak nem a kettő együtt” (Szilágyi 2016).

Trudgill (2000: 58) írta egyik tanulmányában: „Elég baj, hogy csatákat kell vívnunk a nem-nyelvészekkel a nyelvi sokféleség legitimitásáért. De mennyivel elkeserítőbb, hogy vannak olyan céhbeli nyelvészek is, akikkel ugyanezeket a csatákat kell megvívnunk”. Ennél már csak az szomorúbb, ha esélyünk sincs arra, hogy kollégáinkkal érdemi szakmai vitát folytassunk olyan fontos nyelvi kérdésekről, amelyek társadalmi-politikai vonatkozása egyértelmű, mert álláspontjukat nem tudományos, hanem politikai fórumokon fejtik ki, így próbálva megfelelni a vélt vagy valós társadalmi és politikai elvárásoknak. Mindeközben elfelejtik, hogy „kollégáinkkal szemben is vannak erkölcsi kötelezettségeink” (Babbie 2001: 540), illetve azt, hogy „nem szabad olyat tenni, amit aztán a nyilvánosság előtt nehéz lenne megmagyarázni” (Labov 1988: 46).

A politikai *fake news* és a politika által befolyásolt sajtó teremtette alternatív valóság kérdésköréről egyre több szó esik. A fentiekben arra próbáltam felhívni a figyelmet, hogy olyan folyamatoknak is szemtanúi lehetünk, melyek során magukat tudós szakértőként megjelenítő társadalomtudósok és képzett nyelvészek járulnak hozzá aktívan egy politikailag motivált alternatív valóság konstruálásához és a tudomány tekintélyének kihasználásával történő terjesztéséhez. A (nyelv)tudományt így használják fel a tudományosan megalapozatlan vagy vitatott nyelvi ideológiák megerősítésében és újratermelésében (Määttä 2005: 167–168).

A fentiekhez hasonló példákat hosszan sorakoztathatnánk.²⁴ Célom azonban nem az elrettentő példák összegyűjtése, hanem az,

²⁴ A Lembergi (Lvivi) Ivan Franko Nemzeti Egyetem nyelvész professzora, Iryna Farion például 2018. október 11-én „Az ukrán nyelvért” címmel Bila Cerkva városában szervezett fórumon – amellyel, hogy debileknek nevezte és a kutyákhoz hasonlította a kárpátaljai magyarokat, mert szerinte nem képesek megtanulni ukránul (lásd itt: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/farion-debileknek-nevezte-a-karpataljai-magyarokat/>) – kifejtette, hogy „van egy posztulátum a nemzetközi jogban: a kölcsönös megfeleltetés”. Ennek alapján szerinte meg kell vizsgálni, hány ukrán tannyelvű iskola működik Oroszországban, Romániában, Lengyelországban vagy Magyarországon, és kölcsönösségi alapon ugyanannyi orosz, román, lengyel és magyar tannyelvű iskolát szabad csak engedélyezni Ukrajnában, majd felvetette: „Miért kell nekem eltartanom őket, miért kell nekem pénzt áldoznom itt a magyar, a román, a muszka és, már bocsássanak meg, a lengyel tannyelvű iskolákra?” Közél egy óras előadásának anyaga teljes terjedelmében megtekinthető az interneten: <https://www.youtube.com/watch?v=8ForI17zoZM&t=2307s>. Az idézett részek 36 perc 40 másodperc és 39 perc 40 másodperc között láthatók. A szélsőjobboldali Свобода [Szabadság] párt egykori parlamenti képviselőjeként természetesen lehet ilyen véleménye

hogy felhívjam a figyelmet egy jelenségre. Ne legyenek ugyanis kétségeink: hasonló példákat nemcsak az ukrainai tudományosság-ból²⁵ és korántsem csupán nyelvészekről idézhetünk.

Irodalom

- Arel, Dominique 2014. Double Talk: Why Ukrainian Fight Over Language. *Foreign Affairs* 19 March 2014.
- Babbie, Earl 2001. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó (Hatodik, átdolgozott kiadás).
- Barbour, Stephen 2004. National Language and Official Language. In Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Peter Trudgill eds. *Sociolinguistics*. Berlin–New York: Walter de Gruyter. 288–295.
- Bárczi Géza 1956. Nyelvjárás és nyelv. *Magyar Nyelv* LII/4: 393–401.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bhatia, Tej K. – Ritchie, William C. eds. 2012. *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*. (Second edition) Chichester, U.K.: Wiley-Blackwell Publishers.
- Bilaniuk, Laada 2010. Language in the balance: the politics of non-accommodation on bilingual Ukrainian–Russian television shows. *International Journal of the Sociology of Language* 210: 105–133.
- Blommaert, Jan 2018. Ergo: exploring the world of alternative facts. *Ctrl+Alt+Dem: Jan Blommaert's research blog*. <https://alternative-democracy-research.org/>

Farion asszonynak, csakhogy a fórumon tartott előadása előtt a nyelvtudományok doktora-ként, egyetemi professzorként mutatták be a közönségnek. Mint nyelvész professzornak és volt parlamenti képviselőnek, Farionnak tudnia kell(ene), hogy a kisebbségi nyelvekre vonatkozó nemzetközi jog nem tartalmaz olyan posztulátumokat, melyekre előadásában tényként utalt. Hogy ne csupán nyelvészeket idézzünk, tanulságos Serhiy Holovatyi példája is. A jogász Holovatyt hat alkalommal választották az ukrán parlament képviselőjévé, három különböző kormányban kapta meg az igazságügyi tárca vezetését, 2018. február 27. óta Ukrajna Alkotmánybíróságának bírója, levelező tagja az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémiának. 2006 és 2009 között az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének alelnöke volt, majd 2010–2013 között ugyanennek a testületnek volt a delegáltja a Velencei Bizottságban, 2017. március 16-tól pedig már Ukrajnát képviseli ebben a jogász testületben. Mindennek ellenére a 2017-ben elfogadott új ukrán oktatási törvény 7. cikkelye kapcsán a Velencei Bizottság tagjaként nyilatkozva kijelentette: az Európai Unió egyetlen tagállama sem engedélyezi a kisebbségek számára a teljes anyanyelvi oktatást.

Lásd: (<https://zakarpattya.net.ua/News/175502-Chlen-Venetsiiskoi-komisii-Holovatyi-Navchannia-vykliuchno-movoiu-natsmenshyn-ne-dopuskaie-zhodna-kraina-IEvropy>). Mindezt annak ellenére állította, hogy – szakmai életútja alapján ítélve – ő is tud(hat)ta: az EU számos tagállamában (például az Ukrájával szomszédos Szlovákiában és Romániában) az óvodától az egyetemig tanulhatnak anyanyelvükön a kisebbségek képviselői, s talán még arról is lehetnek ismeretei, hogy az anyanyelvi oktatás jogát Magyarország Alaptörvénye is rögzíti (erről lásd Cserniczkó–Tóth 2018).

²⁵ Lásd például Tolcsvai Nagy Gábor (2017: 504) szavait: „Több hamis kétség és veszély, illetve egyoldalúan ideologikus nézet fogalmazódott meg vagy nyert teret az elmúlt évtizedben a magyar nyelvvel és annak jövőjével kapcsolatban.”

- Bolcsó Dániel 2018. Kamu volt a híres stanfordi börtönkísérlet. *Index* 2018.06.15. https://index.hu/tudomany/2018/06/15/kamu_volt_a_hires_stanfordi_bortonkiserlet/
- Bowring, Bill 2014. The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? In Lara Ryazanova-Clarce ed. *The Russian Language Outside the Nation*. Edingurgh: Edingurgh University Press. 56-78.
- Csernicskó István – Ferenc Viktória 2016. Transitions in the language policy of Ukraine (1989-2014). In Marian Sloboda, Petteri Laihonon and Anastassia Zabrodszkaja eds. *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 349-377.
- Csernicskó István – Huszti Ilona – Bárány Erzsébet 2015. Kisebbségi kétnyelvűség és integráció: biztos, hogy a két(tan)nyelvű oktatás a megoldás? In Kozmács István szerk. *Kétnyelvűségi szöveggyűjtemény*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. 177-211.
- Csernicskó István – Tóth Mihály 2018. *Az anyanyelvi oktatás joga. Közép-európai hagyományok és Kárpátalja példája*. Ungvár: Autdor-Shark.
- Csernicskó István 2016. A kétnyelvű Ukrajna. In Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvhasználat, kétnyelvűség*. Ungvár: Autdor-Shark. 13-44.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István 2012. Nyelvtörvény Saga Ukrajnában: a lezáratlan 2012-es fejezet. *Kisebbségkutatás* 21/3: 568-588.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István 2016a. Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio* 24/1: 73-124.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István 2017a. A 2017-es ukrajnai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma. *Regio* 25/3: 278-300.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István 2017b. Mi lesz velünk, magyarokkal? Új oktatási törvény Ukrajnában. *Közoktatás* XXII/4: 5-11.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István 2017c. (Re)conceptualization of Memory in Ukraine after the Revolution of Dignity. *Central European Papers* V/1: 46-71.
- Fedor Anna 2018. Fake news a tudományban: hogyan lehet gátat szabni a csaló kutatásoknak? *Qubit* 2018. 10. 26. <https://qubit.hu/2018/10/26/fake-news-a-tudomanyban-hogyan-lehet-gatat-szabni-a-csalo-kutatasoknak>
- Fishman, A. Joshua 2009. *Не кидайте свою мову напризволяще. Приховані статусні наміри в корпуснопланувальній мовній політиці*. Київ: Видавництво „К.І.С.”
- Gal, Susan 2018. *A nyelv politikája. Nyelvi antropológiai tanulmányok*. Nyitra: Nyitra Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Hanula Zsolt 2018. Jön a titkos világháború újabb csatája. *Index* 2018. 11. 17. https://index.hu/techtud/2018/09/17/a_fake_news_csak_

- Haugen, Einar 1966. Dialect, Language, Nation. *American Anthropologist* 68/4: 922–935.
- Hickey, Raymond ed. 2010. *The Handbook of Language Contact*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Kamusella, Tomasz 2005. *The Triple Division of the Slavic Languages: A linguistic finding, a product of politics, or an accident*. Vienna: IWM Working Paper No. 1/2005.
- Kamusella, Tomasz 2009. *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kamusella, Tomasz 2015. *Creating Languages in Central Europe During the Last Millennium*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kardos Gábor 2017. Mérlegen a nyelvi Charta. *Kisebbségi Szemle* II/3: 33–41.
- Kloss, Heinz 1967. Abstand languages & Ausbau languages. *Anthropological Linguistics* 9: 29–41.
- Kocsis Károly – Kocsis-Hodosi Eszter 1998. *Ethnic Geograpy of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin*. Budapest: Geographical Research Institute and Minority Studies Programme.
- Kocsis Károly – Tátrai Patrik szerk. 2015. *A Kárpát-Pannon-térség változó etnikai arculata / Changing Ethnic Patterns of the Carpatho-Pannonian Area*. Budapest: MTA CSFK Földrajztudományi Intézet. 3., bővített és átdolgozott kiadás.
- Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Kontra Miklós 2013. „A nyelvészet eltűnhet” (Walt Wolfram) – és a nyelvi adatok? In Kontra Miklós, Németh Miklós, Sinkovics Balász szerk. *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában*. Budapest: Gondolat Kiadó, 253–269.
- Kulyk, Volodymyr 2013. Combining identity and integration: comparative analysis of schools for two minority groups in Ukraine. *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 43(5): 622–645.
- Kymlicka, Will 2015. Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 14/4: 4–25.
- Labov, William 1979. A nyelv vizsgálata társadalmi összefüggésben. In Pléh Csaba, Terestyéni Tamás szerk. *Beszédaktus – Kommunikáció – Interakció*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 365–398.
- Labov, William 1988. A nyelvi változás és változatok: Egy kutatási program terepmunkamódszerei. *Szociológiai Figyelő* 4: 22–48.
- Lane, Hugo 2001. Rusyns and Ukrainians Yesterday, Today and Tomorrow: The Limitations of National History. *Nationalities Papers* 29: 689–696.
- Lansdowne, Alan 2008. *Is there a credible case for Rusyn National Self-Determination in Ukraine? A critical analysis of a self-declared ethnic minority's attempt to challenge the Ukrainian ethnonation-building project*. London: University College London.
- Määttä, Simo K. 2005. The European Charter for Regional or Minority Languages, French Language Laws, and National Identity. *Language Policy* 4: 167–186.

- Martin-Jones, Marilyn – Blackledge, Adrian – Creese, Angela eds. 2012. *The Routledge Handbook of Multilingualism*. New York: Routledge.
- Masenko, Larysa 2009. Language situation in Ukraine: Sociolinguistic analysis. In Juliane Besters-Dilger ed. *Language policy and language situation in Ukraine: Analysis and recommendations*. Frankfurt: Peter Lang. 101–138.
- Meyerhoff, Miriam – Schlee, Erik – MacKenzie, Laurel 2015. *Doing Sociolinguistics: A practical guide to data collection and analysis*. London – New York: Routledge.
- Milroy, Lesley – Gordon, Matthew 2003. *Sociolinguistics: Method and Interpretation*. Oxford: Blackwell.
- Molnár Csaba 2018. Talán mégsem válik az ember parancsra szadistává. *Index* 2018.04.13. <https://index.hu/tudomany/2018/04/13/talan>
- Öllös László 2014. *Emberi jogok – nemzeti jogok. Emberi és polgári jogok-e a nemzeti kisebbségek jogai?* Somorja-Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. 31–37.
- Pavlenko, Aneta 2010. Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine: A Diachronic Study. In Elana Shohamy, Eliezer Ben-Rafael and Monica Barni eds. *Linguistic Landscape in the City*. Bristol–Buffalo–Toronto: Multilingual Matters. 133–150.
- Pavlenko, Aneta 2011. Language rights versus speakers’ rights: on the applicability of Western language rights approaches in Eastern European contexts. *Language Policy* 10: 37–58.
- Rjabcsuk, Mikola 2015. *A két Ukrajna*. Budapest: Örökség Kulturpolitikai Intézet.
- Sándor Klára 2014. *Határtalan nyelv*. Bicske: SZAK Kiadó.
- Sándor Klára 2016. *Nyelv és társadalom*. Budapest: Krónika Nova.
- Shumlianskyi, Stanislav 2010. Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language* 201: 135–161.
- Smith, Eloit R. – Mackie, Diane M. 2001. *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris.
- Smith, Raymond A. 1997. Indigenous and Diaspora Elites and the Return of Carpatho-Ruthenian Nationalism, 1989–1992. *Harvard Ukrainian Studies* Vol. XXI (Number 1–2): 141–160.
- Szilágyi N. Sándor 2016. Egy túlméretezett kísérlet cseppet sem meglepő eredményei. *Maszol* 2016.10.6. <http://www.maszol.ro/index.php/velemeney/70720-szilagy>
- Thomason, Sarah Grey – Kaufman, Terrence 1988. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Tervezés, (ön)értelmezés, fenntartás: A magyar nyelvstratégia lehetőségei és kötelességei. In Tolcsvai Nagy Gábor szerk. *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest: Gondolat Kiadó. 487–507.

- Tóth Mihály – Cserniczkó István 2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Intermix Kiadó: Ungvár–Budapest.
- Trudgill, Peter 1992. Ausbau sociolinguistics and the perception of language status in contemporary Europe. *The International Journal of Applied Linguistics* 2: 167–178.
- Trudgill, Peter 2000. Sociolinguistics and sociolinguistics once again. *Sociolinguistica* 14: 55–59.
- Trudgill, Peter 2001. The Ausbau and Abstand sociolinguistics of linguistic minorities. In P. Nelde and R. Schjerve eds. *Minorities and language policy* (= Plurilingua 22). St. Augustin: Asgard Verlag. 37–44.
- Wardhaugh, Ronald 1995. Szociolingvisztika. Budapest: Osiris–Századvég.
- Wigglesworth-Baker, Teresa 2018. Multilingual education reforms in Georgia in the post-Soviet period: discourses of ethnic minority integration. *Language Policy* 17/3: 285–306.
- Zan, Mihajlo 2010a. Etnikai folyamatok Kárpátalján. In Fedinec Csilla és Mikola Vehes főszerk. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. 441–448.
- Балега Юрій 2003. *Політичне русинство і будівництво української держави*. Ужгород: Гражда.
- Балега Юрій 2010. *Політичне русинство, або Фенцико-Бродіївські привиди на Закарпатті*. Ужгород: Видавництво Гражда.
- Белей Л. – Белей Л. 2017. Неорусинство у контексті сучасної України. *Стратегічні пріоритети* 42(1): 57–61.
- Белей Любомир 2017. *”Русинський” сепаратизм: націєтворення in vitro*. Київ: Темпора.
- Бестерс-Дільгер Юліане 2011. Нація та мова після 1991 р. – українська та російська в мовному конфлікті. In Андреас Каппелер ред. *Україна. Процеси націєтворення*. Київ: Видавництво „К.І.С.” 352–364.
- Вахтин Н.Б. – Головка Е.В. 2004. *Социолінгвістика и соціологія язика*. Санкт-Петербург: Издательский центр «Гуманитарная Академия» – Европейский университет в Санкт-Петербурге.
- Віднянський Степан 2017. Актуалізація «русинського питання» в Закарпатті та за його межами в контексті анексії Криму і війни на сході України. *Стратегічні пріоритети* 42(1): 8–17.
- Горбулін В. 2017. Вступне слово. *Стратегічні пріоритети* 42(1): 5–7.
- Гриценко Павло 2018. Мова як індикатор угорсько-українських відносин сьогодні. *Стратегічні пріоритети* 46/1. 26–37.
- Грушевський Михайло 1913/1954. *Історія України-Руси*. Том 1. Нью Йорк: Видавниче товариство «Книгоспілка».
- Грушевський Михайло 1991. *Хто такі українці і чого вони хочуть*. Київ: Товариство «Знання» України.

- Зан Михайло 2010b. Етнічні процеси на Закарпатті. In М. Вегеш та Ч. Фединець ред. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура*. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”. 504–513.
- Зан Михайло 2017. Неорусинство на Закарпатті як латентний фактор дезінтеграційної загрози єдності українського етнонаціонального простору. *Стратегічні пріоритети* 42(1): 62–71.
- Кресіна Ірина – Явір Віра 2008. Проблеми імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови. In Майборода Олександр, Шульга Микола, Горбатенко Володимир, Ажнюк Борис, Нагорна Лариса, Шаповал Юрій, Котигоренко Віктор, Панчук Май, Перевезій Віталій та ін. ред. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом, 190–204*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Кривицька Олена 2015. *Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Кулык Володымыр 2007. Языковые идеологии в украинском политическом и интеллектуальном дискурсах. *Отечественные записки* 1: 296–316.
- Лучик В. 2008. *Вступ до слов'янської філології*. Київ: Видавничий центр „Академія”.
- Майборода Олександр 1999. *Політичне русинство: Закарпатська версія периферійного націоналізму*. Київ: НаУКМА.
- Майборода Олександр, Шульга Микола, Горбатенко Володимир, Ажнюк Борис, Нагорна Лариса, Шаповал Юрій, Котигоренко Віктор, Панчук Май, Перевезій Віталій та ін. ред. 2008. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Марчук Наталія 2011. Історичні умови та особливості формування етнокультурної самосвідомості русинів Закарпаття в радянську добу. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія* 4–5: 129–136.
- Масенко Лариса 2007. *(У)мовна (У)країна*. Київ: Темпора.
- Масенко Лариса 2015. Мовознавча солідарність по-українськи. *Портал мовної політики* 2015.09.24. <http://language-policy.info/2015/09/larysa-Maszenko-movoznavcha-solidarnist-po-ukrajinsky/#more-1821>
- Масенко Лариса 2016. Якою мовою говорить патріотизм? *Портал мовної політики* 2016.11.1. <http://language-policy.info/2016/11/yakoju-movoyu-hovoryt-patriotyzm/>
- Масенко Лариса 2018. Українська революція і «російськомовні патріоти»: Україні потрібен мовний закон. *Портал мовної політики* 2018.08.31. <http://language-policy.info/2018/08/ukrajinska-revolucija-i-rosijskomyvni-patrioty-ukrajini-potriben-movnij-zakon/>

- policy.info/2018/08/ukrajinska-revoljutsiya-i-rosijskomovni-patrioty-ukrajini-potriben-movnyj-zakon/
- Мацюк Галина 2009. *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Мельник С. – Черничко С. 2010. *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород: ПоліПрінт.
- Мишанич Олекса 1999. *Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела закарпатського регіонального сепаратизму*. Київ: Обереги.
- Мушинка М. 2010. Політичне русинство на сучасному етапі. *Персонал* 1: 101–109.
- Нагорна Лариса 2008. *Регіональна ідентичність: український контекст*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Нагорна Лариса 2011. *Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Німчук Василь 2000. Закарпатський говір. In *Українська мова. Енциклопедія*, 174–176. Київ: Видавництво „Українська енциклопедія” ім. П. Бажана.
- Панчук Май 1995. Політичне русинство в Україні. *Політична думка* 2–3 (6): 116–123.
- Піпаш Володимир 2011. Політичний підтекст русинського питання. *Регіоналістика* 1: 36–38.
- Піпаш Володимир 2012. Політичний підтекст „русинського питання” на Закарпатті. *Закарпаття онлайн* 2012. 02.2. <http://zakarpattya.net.ua/Blogs/92501-Politychnyi-pidtekst-rusynskoho-putannia-na-Zakarpatti>
- Савойська Світлана 2011. *Мовно-політичний сепаратизм як фактор дестабілізації єдності українського суспільства в умовах пострадянської трансформації*. Київ: ВЦ „Просвіта”.
- Товт М. – Черничко С. 2013. *Научно-практический комментарий Закона Украины об основах государственной языковой политики (с приложениями)*. Киев: ВОО Правозащитное общественное движение «Русскоязычная Украина».
- Фединец Ч. – Черничко С. 2016b. Декоммунизация в современной Украине: поиск путей в области истории, идентичности и языковой политики. *Историческая Экспертиза* 4: 67–88.
- Чучка Павло 2000. Русинська мова. In Русанівський В. – Тараненко О. ред. *Українська мова. Енциклопедія*, 526–527. Київ: Видавництво „Українська енциклопедія” ім. П. Бажана.
- Шевчук Ганна – Трач Надія 2009. Мовна політика після помаранчевої революції. *Магістеріум* 37: 97–104.
- Шевчук Юрій – Власюк Ганна 2015. Двомовність як хвороба. Професор Колумбійського університету називає українську мовну ситуацію «мовною шизофренією». *Портал мовної політики* 2015.07.5.

<http://language-policy.info/2015/07/dvomovnist-yak-hvoroba-profesor-kolumbijsko-ho-universytetu-nazyvaje-ukrajinsku-movnu-sytuatsiyu-movnoyu-shyzofrenijeyu/>

- Шевчук Юрій – Палажій Галина 2015. Мовна шизофренія – нова, потужна форма русифікації. *Портал мовної політики* 2015.09.19. <http://language-policy.info/2015/09/yurij-shevchuk-movna-shyzofreniya-nova-potuzhna-forma-rusyifikatsiji/#more-1780>
- Шевчук Юрій (Shevchuk, Yuri) 2015. *Мовна шизофренія. Quo vadis, Україно?* Івано-Франківськ: Discursus.
- Шемшученко Юрій – Горбатенко Володимир 2008. Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна основа. In Oleksandr Maiboroda et al. eds. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 157-173.
- Яворська Г. 2017. Мовні наративи та їхня роль у русинському питанні. *Стратегічні пріоритети* 42(1): 24-30.